

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาสื่อ เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน

Community Participation in the Development of Media for Community Tourism

*Nitta Roonkaseam**

*Preeya Sompuech***

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการมีส่วนร่วมของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก สภาก่อตั้งชุมชนตำบลเนินฆ้อ อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดระยอง ในการพัฒนาสื่อแผ่นพับสำหรับสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน โดยมีตัวแทนจากกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ ร่วมเป็นทีมวิจัยชุมชน ร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล ร่วมเลือกผู้ให้ข้อมูล ตลอดจนการออกแบบเนื้อหาและพัฒนาสื่อเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม การสังเกต และการจัดทำแผนที่ชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาสื่อแผ่นพับ มี 3 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมในการเป็นทีมวิจัย ที่เรียกว่า ทีมวิจัยชุมชน (2) การมีส่วนร่วมด้วยการใช้เนื้อหาเรื่องการท่องเที่ยวของชุมชน ข้อมูลเรื่องโฮมสเตย์เพื่อการผลิตสื่อแผ่นพับ และ (3) การมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตสื่อ ใน 3 ขั้นตอนที่สำคัญ กล่าวคือ ขั้นตอนก่อนการพัฒนาสื่อแผ่นพับ ขั้นตอนการพัฒนาสื่อแผ่นพับ และขั้นตอนหลังการพัฒนาสื่อแผ่นพับ

คำสำคัญ: แผ่นพับ, การท่องเที่ยวชุมชน, การมีส่วนร่วม, โฮมสเตย์

* Ph.D. (Communication Arts) Chulalongkorn University. (2006), Currently a Assistant Professor in Communication Arts Program, Faculty of Management Science, Phranakhon Rajabhat University.

** Ph.D. (Educational Technology and Communications) Chulalongkorn University. (2013), Currently a Lecturer in Communication Arts Faculty of Management Science, Phranakhon Rajabhat University.

Abstract

This research has as its objectives the study and analysis of the community participatory communication process for the development of community media to develop community tourism for the Banjumrung Community Homestay group in NoenKho, Amphur Klaeng, Rayong province. Local community members comprised the community research team and data collectors. The research tools included in-depth interviews, informal interviews, focus group, observation and mapping community.

The results of this research found that the participatory communication process to develop the Banjumrung Community Homestay tourism's brochure comprised of the community members and related stakeholders focused on: 1) participation by person, which means those community members who joined the project are the research team and helped collect data, 2) participation by content, which means that the information the community gathered on tourism in order to produce brochure and 3) participation by process, which means community members participating in the media development process.

Keywords: Brochure, Community Tourism, Participation, Homestay

บทนำ

“เสื่อผืน หมอนใบ มุ้งหนึ่งหลัง ต้อนรับเสมือนญาติ” และ “นอนหนึ่งคืน ตรีภคร์หนึ่งปี” เป็นแนวทางในการดำเนินการจัดที่พักแบบโฮมสเตย์ของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง เพื่อรองรับการเข้ามาศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง อำเภอกาหลง จังหวัดระยอง

“เครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง” ในข้างต้นนี้เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ตามนโยบายของรัฐของคนชุมชนบ้านจำรุง เมื่อปี พ.ศ. 2529 โดยใช้รูปขบวนองค์กรชุมชนเป็นแนวทางในการเรียนรู้การจัดการตนเอง ด้วยวิถีแห่งชุมชนท้องถิ่น (Leaungchaloen, 2015) หลังจากนั้น ได้ยกระดับการทำงานจากเครือข่ายสู่สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อ ในนามของ “มหาวิทยาลัยบ้านนอก” การยกระดับการทำงานนี้ทำให้กิจกรรมของ “มหาวิทยาลัยบ้านนอก” มีความหลากหลายมากขึ้น จาก 10 กลุ่มกิจกรรม ขยายออกเป็นกว่า 40 กลุ่มกิจกรรม ตลอดจนพัฒนาตนเอง

เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ เพื่อสัมผัสวิถีพอเพียงของชุมชน ที่มีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องมือหลักในการขับเคลื่อนงาน รวมทั้งมีการจัดที่พักแบบโฮมสเตย์เพื่อรองรับการเข้ามาศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของบ้านจำรุงอีกด้วย (Tipboonraj, 2009)

กลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง ได้รับมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย เมื่อปี พ.ศ. 2550 พร้อมทั้งได้รับการหนุนเสริมจากหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาหนุนเสริมและพัฒนาจนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญให้กับชุมชนท้องถิ่นทั่วประเทศ มีผู้เดินทางมาพักตลอดทั้งปี มีการเชื่อมโยงการทำงานกับกลุ่มกิจกรรมอื่น ๆ เช่นกลุ่มอาหาร กลุ่มรักษาวัดนธรรมท้องถิ่น กลุ่มแปรรูปผลผลิต กลุ่มธนาคารขยะ ฯ ด้วยการสนับสนุนของ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ในระยะเริ่มต้นและการพัฒนาต่อยอดของ กรรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

สำหรับมาตรฐานโฮมสเตย์ไทยนั้น เป็นการกำหนดมาตรฐานบริการท่องเที่ยว มาตรฐานโฮมสเตย์ไทย ของกรรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ที่กำหนดขึ้นในปี พ.ศ. 2554 ตามบทบาทและภารกิจในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยว ด้านบริการท่องเที่ยว การส่งเสริมสนับสนุนพัฒนาที่พัก สัมผัสวัฒนธรรมชนบทให้ได้มาตรฐาน และพัฒนาเครือข่ายเพื่อนำไปสู่การท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน ก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม โดยมีระดับมาตรฐาน 10 ด้านประกอบด้วย ด้านที่พัก อาหาร ความปลอดภัย อรรถาธิบายไม่ตรีของเจ้าบ้านและสมาชิก รายการนำเที่ยวทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม การสร้างคุณค่าและมูลค่าของผลิตภัณฑ์ชุมชน การบริหารของกลุ่มโฮมสเตย์ และการประชาสัมพันธ์

จากการศึกษาข้อมูลในเบื้องต้นพบว่า เฉพาะในมาตรฐานด้านการประชาสัมพันธ์ของกลุ่มโฮมสเตย์ บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก จังหวัดระยอง ได้มีการดำเนินการในด้านนี้แล้ว นั่นคือ มีแผนพับเพื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของชุมชนแล้ว แต่การดำเนินการนั้นเป็นการผลิตสื่อจากประสบการณ์จริงและอาศัยทักษะการผลิตแบบพื้นฐาน นอกจากนั้นแล้ว แผนพับของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก ยังคงเป็นแบบเก่า นับจากเริ่มต้นดำเนินกิจกรรมโฮมสเตย์ ไม่มีการเปลี่ยนรูปแบบหรือผลิตขึ้นมาใหม่ตามบริบทเวลาหรือกลุ่มเป้าหมายที่มีความแตกต่างกันทำให้ไม่สามารถเป็นสื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนได้อย่างเต็มศักยภาพ

ดังนั้น บทความวิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาสื่อเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน" จึงมุ่งหมายที่จะใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสื่อแผ่นพับเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ให้ตอบมาตรฐานโฮมสเตย์ในด้านการประชาสัมพันธ์และการตลาด

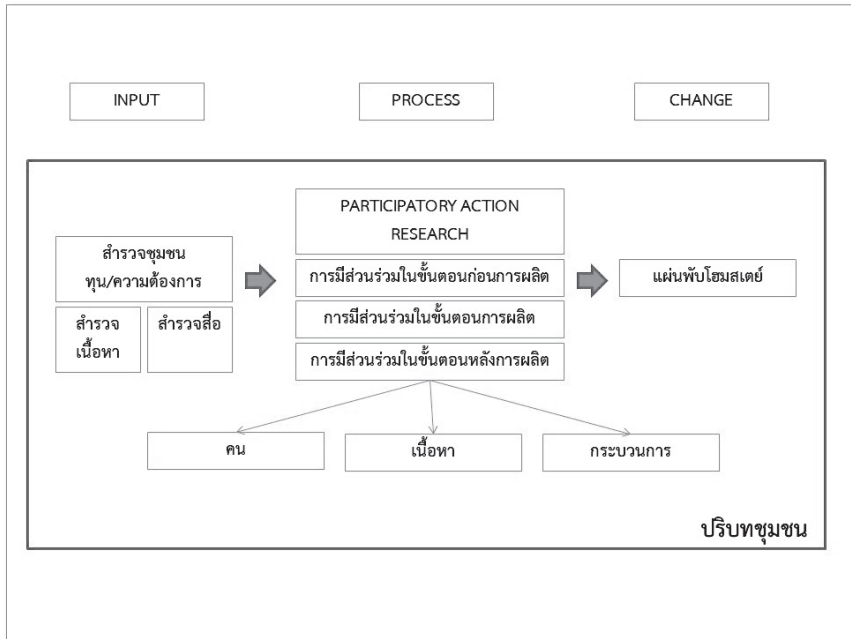
นอกเหนือจากความต้องการของชุมชนแล้ว การเลือกสื่อแผ่นพับในครั้งนี้เนื่องจากสื่อแผ่นพับเป็นสื่อที่คนในกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก สามารถมีส่วนร่วมในการผลิตได้ง่ายกว่าสื่อประเภทอื่นๆ ไม่จำเป็นต้องใช้ทักษะการผลิตมากนักเมื่อเทียบกับสื่อประเภทอื่นๆ เช่น การผลิตสโปดโฆษณาโทรทัศน์หรือวิทยุเหตุผลสำคัญคือ สื่อแผ่นพับยังมีคุณลักษณะในการช่วยแปลง “ลูกค้า” หรือ “ผู้บริโภค” ให้เป็นสื่อบุคคล ในการบอกกล่าวเล่าต่อเรื่องราวของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก จังหวัดระยอง โดยใช้เรื่องราวจาก แผ่นพับได้อีกด้วย

วัตถุประสงค์

เพื่อสร้างและพัฒนาสื่อแผ่นพับสำหรับสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน โดยใช้กระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

กรอบแนวคิด

คณะผู้วิจัยประยุกต์ใช้แนวคิดที่ได้บททวนมาเพื่อเป็นกรอบในการวิจัย ดังแผนภาพข้างล่างนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ประโยชน์ที่คิดว่าจะได้รับ

การศึกษาวิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาสื่อเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน" คาดว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้

1. ได้สื่อแผนพับเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อ อำเภอกงหรา จังหวัดระยอง
2. ผลของการวิจัยจะทำให้เกิดองค์ความรู้ด้านงานบริการวิชาการรับใช้สังคมผ่านกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ในบริบทของระบบการสื่อสารที่แท้จริงของชุมชนนั้น จะต้องเป็นการสื่อสารเพื่อประชาชน ของประชาชน และโดยประชาชน (Kaewthep, Gunpai, & Sthapitanonda, 2000; Kaewthep, 2017A,B)

ระบบการสื่อสารเพื่อประชาชน ของประชาชน และโดยประชาชน ในช่วงต้นนั้น คือ การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ซึ่งการมีส่วนร่วมอาจมีรูปแบบหรือระดับที่แตกต่างกันออกไปได้ ทั้งนี้ สามารถใช้เกณฑ์องค์ประกอบของการสื่อสารเข้ามาจัดแบ่งรูปแบบหรือระดับของการมีส่วนร่วมได้ดังนี้ คือ (Kaewthep, Gunpai, & Sthapitanonda, 2000)

รูปแบบหรือระดับของการมีส่วนร่วม

(1) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสารหรือผู้ใช้สาร เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับที่ต่ำที่สุด กล่าวคือ ในกระบวนการสื่อสารตั้งแต่ต้นยังอยู่ในการกำหนดของผู้ส่งสาร ไม่ว่าจะเป็นการเลือกประเด็นเนื้อหา วิธีการนำเสนอ ไปจนกระทั่งการเลือกช่องทางสื่อที่จะเผยแพร่ และผู้รับสารก็ยังคงมีฐานะเป็นเพียงผู้รับสารแต่อย่างเดียว แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปในฐานะของผู้รับสารในการสื่อสารชุมชนแบบมีส่วนร่วม คือ มีการทำความเข้าใจให้ผู้รับสารได้ตระหนักถึงสิทธิที่จะรู้และบอกเล่าข้อมูลข่าวสารของตนสู่สาธารณะ มีการสร้างหลักประกันในการมีส่วนร่วมของผู้รับสารทั้งในช่วงขาเข้าและขาออก และที่สำคัญคือมีการเพิ่มช่องทางการสื่อสารให้ทั่วถึงในชุมชน

(2) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมผลิต เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นมากและจำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขใหม่ๆ เพิ่มเติม หรือต้องมีการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเก่าๆ ที่มีอยู่ การเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิตหรือผู้ร่วมผลิตนั้น ยังแบ่งออกได้เป็นหลายขั้นตอนตามหลักแนวคิดของการผลิตสื่อ คือ ในขั้นตอนก่อนการผลิต ขั้นตอนการผลิต และขั้นหลังการผลิต ซึ่งชุมชนอาจจะเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งก็ได้ แต่ในแต่ละขั้นตอนนั้นจะต้องมีการสร้างเงื่อนไขใหม่กำกับไว้ด้วย เช่น หากต้องการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการผลิตก็จำเป็นต้องมีการอบรมให้ชาวบ้านได้เรียนรู้การใช้อุปกรณ์เสียก่อน เป็นต้น

(3) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบายการมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ถือได้ว่าเป็นรูปแบบสูงสุดของการมีส่วนร่วม มีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ ยิ่งระดับของการมีส่วนร่วมสูงขึ้นมากเท่าใด สัดส่วนของชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมได้ก็จะน้อยลง เนื่องจาก จะมีเพียงตัวแทนบางคนเท่านั้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมในระดับนี้ได้ สำหรับ

การมีส่วนร่วมในระดับนี้มีความหมายถึง การวางแผนและนโยบายในการใช้สื่อที่รวมเอาชุมชนเข้ามาอยู่ในโครงสร้างการสื่อสารของชุมชน หรือในระดับที่แคบลงมาอาจจะหมายถึง การมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนและนโยบายของสื่อบางประเภทที่จะเข้ามาในชุมชน

จากแนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบการมีส่วนร่วมในครั้งนี้ ผู้วิจัยประยุกต์ใช้ในการออกแบบกระบวนการวิจัย เพื่อให้การวิจัยในครั้งนี้เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนการผลิตสื่อ อีกทั้งพัฒนาคณะผู้วิจัย ทั้งทีมวิจัยวิชาการและทีมวิจัยชุมชนไปด้วยพร้อมๆ กัน เนื่องจาก การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อแผนพับนี้จะทำให้ชุมชนหรือกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก ได้เห็นกระบวนการผลิตสื่อในทุกขั้นตอนของการผลิต ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นผู้ร่วมสร้างสรรค์หรือเป็นแหล่งสารในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งและในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งก็ได้

ระเบียบวิธีการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาสื่อเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน" เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยมีพื้นที่เป้าหมายในการศึกษา คือ กลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อ อำเภอกาบัง จังหวัดระยอง ซึ่งต่อไปในบทความนี้จะเรียกว่า "กลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ"

ผู้ร่วมกระบวนการวิจัย

ผู้เข้าร่วมกระบวนการวิจัยในครั้งนี้ ประกอบด้วย 4 กลุ่ม คือ

1. ทีมวิจัยชุมชน ประกอบด้วยตัวแทนของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ ได้แก่ผู้ใหญ่ดี นายชาติชาย เหลืองเจริญ ลูกใจ นายมานพ กว้างขวาง และ ลูกสำริง นายสำริง ดินาน
2. ทีมนักศึกษา ประกอบด้วย นักศึกษาสาขาวิชานิติศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ ที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชาการสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น หมู่ที่ 2 จำนวน 47 คน
3. ทีมวิจัยวิชาการ ประกอบด้วยคณาจารย์สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ทั้งนี้ ทีมวิจัยวิชาการที่ลงพื้นที่ชุมชนรวมถึงร่วมออกแบบและพัฒนาสื่อประชาสัมพันธ์กลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิษฐา หุ่นเกษม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐนันท์ วิริยะวิทย์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรอนงค์ โสมิตพิพัฒน์ อาจารย์ ดร.ปริยา สมพิช อาจารย์ ดร.โสธยา งามสนธิ อาจารย์สิริมณฑา พึ่งสังวาลย์ และ อาจารย์นิศารัตน์ วิไลลักษณ์

4. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ใช้วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจงและมีส่วนร่วมจากชุมชน ได้แก่ กลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ จำนวน 14 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม การสังเกต และการจัดทำแผนที่ชุมชน

ขั้นตอนการวิจัย

1. การสำรวจชุมชน ในขั้นตอนนี้ คณะผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ การลงพื้นที่สังเกตชุมชนและพื้นที่ท่องเที่ยวรอบชุมชน แบบไม่มีส่วนร่วม การจัดทำแผนที่ชุมชน และการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับ ทีมวิจัยชุมชน ทีมนักศึกษา และทีมวิจัยวิชาการ เพื่อให้ได้ข้อมูลสถานการณ์ปัจจุบันของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ

2. การวางแผนเลือกเนื้อหาและวางแผนการผลิต สำหรับขั้นตอนนี้ คณะผู้วิจัยประกอบด้วย ทีมวิจัยชุมชนและทีมวิจัยวิชาการ ดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วมผ่านการสนทนากลุ่ม โดยทีมวิจัยชุมชนได้มีส่วนร่วมในการเลือกผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเจาะจงเลือกจากผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการด้านโฮมสเตย์ของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ เพื่อให้ได้ข้อมูลทั้งในสิ่งที่ปัญหา เป็นความต้องการ ตลอดจนข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโฮมสเตย์ของชุมชน

3. การสำรวจพื้นที่นาเที่ยวทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อออกแบบและจัดทำสื่อ ในขั้นตอนนี้ ทีมวิจัยวิชาการได้สำรวจพื้นที่สำรวจข้อมูลการท่องเที่ยวทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการจัดทำแผนปฏิบัติการท่องเที่ยวบ้านจำรุง โดยลงสำรวจพื้นที่ร่วมกับทีมวิจัยชุมชน และทีมวิจัยวิชาการลงพื้นที่สำรวจอีกครั้ง เพื่อปักหมุดสถานที่ท่องเที่ยวที่จะอยู่ในแผนพับ

4. การออกแบบและจัดทำสื่อเฉพาะกิจ เมื่อได้ข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจสถานที่ท่องเที่ยวภายในและภายนอกชุมชน ประกอบกับข้อมูลความต้องการของชุมชน จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ และการสนทนากลุ่มแล้ว ทีมวิจัยวิชาการได้ร่วมกันวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับเพื่อการออกแบบและจัดทำสื่อ

5. การสำรวจและประเมินผลสื่อเฉพาะกิจ เมื่อผลิตสื่อเฉพาะกิจประเภทแผนพับเสร็จแล้ว ทีมวิจัยวิชาการได้ประชุมร่วมกันภายในเพื่อประเมินผลสื่อที่ผลิตร่วมกันในเบื้องต้น จากนั้นทีมวิจัยวิชาการ ลงพื้นที่บ้านจำรุงอีกครั้ง เพื่อให้สมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ

ได้มีส่วนร่วมในการตรวจสอบข้อมูล และร่วมประเมินผลสื่อแผ่นพับ จากนั้น ปรับปรุงแผ่นพับให้ได้ตรงตามความต้องการของชุมชน และเป็นไปตามศาสตร์แห่งการสื่อสาร

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาการใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาสื่อแผ่นพับเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ ทำให้พบว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสื่อแผ่นพับ ภายใต้แนวคิดของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม มี 3 ลักษณะด้วยกัน กล่าวคือ

ลักษณะที่ 1: Participation by person

ลักษณะการมีส่วนร่วมโดย “คน” ในการวิจัยครั้งนี้ มีคน 3 กลุ่มด้วยกัน

กลุ่มแรก คือ “คนในชุมชน” ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นทีมวิจัย ที่เรียกว่า “ทีมวิจัยชุมชน” สำหรับการวิจัยครั้งนี้ “ทีมวิจัยชุมชน” มี 3 ท่าน ได้แก่ (1) ผู้ใหญ่ดี นายชาติชาย เหลืองเจริญ อดีตผู้ใหญ่บ้านชุมชนบ้านจำรุง ผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นคณะทำงานของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อ (2) ลูกใจ นายมานพ กว้างขาว อดีตสมาชิกเทศบาลตำบลเนินฆ้อ มีบทบาทสำคัญในการเป็นคณะทำงานของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก และเป็นวิทยากรนำท่องเที่ยวชุมชนบ้านจำรุง และสถานที่ท่องเที่ยวชุมชนโคยรอบ และ (3) ลูกสำเร็จ นายสำเร็จ ดินาน แกนนำในการพัฒนาชุมชน และมีบทบาทสำคัญในการเป็นคณะทำงานของศูนย์การเรียนรู้บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก รวมถึงเป็นวิทยากรนำท่องเที่ยวและศึกษาเรียนรู้ธนาคารต้นไม้ ธนาคารขยะ และเกษตรอินทรีย์

สำหรับรูปแบบในการมีส่วนร่วมของทีมวิจัยชุมชนในโครงการวิจัยครั้งนี้ กล่าวคือ

ก่อนการผลิตสื่อ ร่วมเป็นทีมวิจัย และร่วมเลือกกลุ่มตัวอย่าง และเป็นกลุ่มตัวอย่างให้ข้อมูล

ระหว่างการผลิตสื่อ ร่วมเก็บข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล และร่วมวางแผนในการดำเนินกิจกรรม เช่น การสำรวจข้อมูลชุมชน การสำรวจเส้นทางท่องเที่ยว การออกแบบเนื้อหาและสื่อ เป็นต้น

หลังการผลิตสื่อ ร่วมติดตามและร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์จากการมีสื่อแผ่นพับเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน

กลุ่มที่สอง คือ “นักศึกษาสาขาวิชานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร” ประกอบด้วย นักศึกษาสาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ ที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชาการสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น หมู่ที่ 2 ภาคการศึกษา 2/2557 จำนวน 47 คน และ

สำหรับรูปแบบในการมีส่วนร่วมของทีมนักศึกษาในโครงการวิจัยครั้งนี้ กล่าวคือ ก่อนการผลิตสื่อ ร่วมเป็นทีมวิจัยในการเก็บข้อมูลชุมชนผ่านการสำรวจชุมชน ด้วยเครื่องมือ แผนที่เดินดิน และร่วมนำเสนอข้อมูลจากการสำรวจให้กับชุมชน

หลังการผลิตสื่อ ร่วมรับผลประโยชน์จากการเรียนรู้ในเรื่องของการสื่อสาร เพื่อการพัฒนาชุมชน

กลุ่มที่สาม คือ “คณาจารย์ในสาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ พระนคร” ในฐานะ ทีมวิจัยวิชาการที่ลงพื้นที่ชุมชนรวมถึงร่วมออกแบบและพัฒนาสื่อ ประชาสัมพันธ์กลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง

สำหรับรูปแบบในการมีส่วนร่วมของทีมนักศึกษานิเทศศาสตร์ ในโครงการวิจัยครั้งนี้ กล่าวคือ ก่อนการผลิตสื่อ ร่วมเป็นทีมวิจัย และร่วมเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง

ระหว่างการผลิตสื่อ ร่วมเก็บข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล ร่วมวางแผนในการ ดำเนินกิจกรรม เช่น การสำรวจข้อมูลชุมชน การสำรวจเส้นทางท่องเที่ยว การออกแบบ เนื้อหาและสื่อ และร่วมในการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล รวมถึงร่วมจัดทำรายงานการวิจัย

หลังการผลิตสื่อ ร่วมติดตามและร่วมประเมินผลสื่อแผนพับ และร่วมรับผลประโยชน์จากการบูรณาการกิจกรรมการเรียนการสอน เข้ากับการวิจัย และงานบริการ วิชาการรับใช้สังคม

สำหรับวิธีการที่สำคัญในการดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนา สื่อแผนพับนี้ คือ ให้ทีมวิจัยชุมชน ทีมนักศึกษาและทีมคณาจารย์ได้รับรู้ประเด็นในการวิจัย รวมถึงเข้าใจในสิ่งที่จะได้รับจากการวิจัย และได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการวิจัยตลอด โครงการวิจัย ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมนี้จะนำไปในลักษณะของการปรึกษาหารือ ร่วมคิด และ ร่วมในกิจกรรมต่างๆ โดยรูปแบบการมีส่วนร่วมของ “คน” จากแต่ละกลุ่มจะยึดหลักว่า “ใครจะเข้าร่วมด้วย เข้าร่วมในบทบาทอะไร” ทำให้ในแต่ละขั้นตอน การมีส่วนร่วมจะมีความแตกต่างกันไป

ลักษณะที่ 2: Participation by content

หมายถึง การวิจัยครั้งนี้ใช้เนื้อหาเรื่องการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อชุมชน โดยชุมชนผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียหรือสมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงเข้ามามีส่วนร่วม ในการให้ข้อมูล

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโฮมสเตย์ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับจุดเด่นและอัตลักษณ์ ของชุมชนบ้านจำรุง ข้อมูลในส่วนของการรายนามเที่ยวภายในและภายนอกชุมชน ข้อมูล ผลิตภัณฑ์ชุมชน รวมถึงข้อมูลด้านการบริหารจัดการของกลุ่มโฮมสเตย์ ตัวอย่างเช่น การจัดการเรื่องที่พัก อาหารการกิน และความปลอดภัย เป็นต้น

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการผลิตสื่อแผ่นพับ เช่น รูปแบบของเนื้อหาและข้อมูลภายในที่จะต้องมี เช่น เรื่องจุดเด่นของโฮมสเตย์บ้านจ่ารุง เรื่องของราคาที่พักและรายการเยี่ยมชมเรียนรู้ประเภทต่าง ๆ ภาพประกอบ และสีสันทันของแผ่นพับ เป็นต้น

สำหรับการมีส่วนร่วมในเรื่องของการท่องเที่ยวชุมชนเพื่อสนับสนุนโฮมสเตย์บ้านจ่ารุงนี้ เกิดจากการจัดกิจกรรมเพื่อเรียกการมีส่วนร่วมใน 3 ลักษณะ คือ กิจกรรมการจัดทำแผนที่เดินดิน กิจกรรมการสำรวจพื้นที่ท่องเที่ยวทั้งภายในและภายนอกชุมชน และกิจกรรมเวทีระดมสมอง รวมถึงการสนทนากลุ่ม ระหว่างทีมวิจัยชุมชน ทีมวิจัยวิชาการ และผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ทีมวิจัยชุมชนเป็นผู้ร่วมคัดเลือกและชักชวนให้เข้าร่วมเวที

ในทั้ง 3 กิจกรรมนั้นทำให้พบเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนอย่างหลากหลาย แต่จากการระดมสมองในท้ายสุด การจัดเรียงและเลือกเส้นทางสำหรับสถานที่ท่องเที่ยวด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมชุมชน จึงถูกกำหนดโดยเกณฑ์การคัดเลือกว่า รายการท่องเที่ยวจะต้องมีทั้งภายในและภายนอกชุมชน รายการท่องเที่ยวจะต้องสะท้อนก่อให้เกิดการเรียนรู้วิถีชีวิตและวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ทำให้เส้นทางท่องเที่ยวจึงเรียงลำดับจากจุดเริ่มแรกดังนี้

มหาวิทยาลัยบ้านนอกแห่งบ้านจ่ารุง

โบราณพุทธบาท ศูนย์วิปัสสนาภาวนาพระพุทธรูปเนินหม้อ

กลุ่มธนาคารปูแสม

ห้องเรียนธรรมชาติ ระบบนิเวศป่าชายเลน ตำบลเนินหม้อ

สะพานประแสสิน

หาดแหลมสน

อนุสาวรีย์สุนทรภู่

ลักษณะที่ 3: Participation by process

หมายถึง คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ในขั้นตอนที่สำคัญ กล่าวคือ ขั้นตอนการตัดสินใจและกำหนดประเภทของสื่อที่จะผลิต ขั้นตอนการเลือกเนื้อหาสำหรับสื่อ และขั้นตอนการประเมินผลสื่อที่ผลิต

ผลจากการวิจัยในครั้งนี้ทำให้ได้สื่อประเภท “แผ่นพับ” เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจ่ารุงฯ ซึ่งนับเป็นสื่อเฉพาะกิจสำหรับชุมชนที่จะใช้เพื่อภารกิจเฉพาะตามมาตรฐานโฮมสเตย์มาตรฐานที่ 10 ในด้านการประชาสัมพันธ์และการตลาดในการมีเอกสารสิ่งพิมพ์สำหรับประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของชุมชน สำหรับการพัฒนาสื่อแผ่นพับใช้วิธีดำเนินการผลิตแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่ ขั้นตอนก่อนการพัฒนาสื่อแผ่นพับ ขั้นตอนการพัฒนาสื่อแผ่นพับ และขั้นตอนหลังการพัฒนาสื่อแผ่นพับ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) ขั้นตอนก่อนการพัฒนาสื่อแผ่นพับกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง

เพื่อให้มั่นใจว่าชุมชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย และสื่อแผ่นพับที่จะผลิตในครั้งนี้เกิดจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง การวิจัยครั้งนี้จึงเน้นการมีส่วนร่วมในการเป็นทีมวิจัยและดำเนินกิจกรรมร่วมกัน

ลักษณะการมีส่วนร่วมในขั้นตอนก่อนการผลิตสื่อนี้ ได้ดำเนินการผ่านกิจกรรมการสนทนากลุ่มและการตั้งวงเสวนาแบบไม่เป็นทางการร่วมกัน ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้ถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อให้ได้ข้อมูลจากชุมชน จากการพูดคุยร่วมกันถึงความต้องการในเรื่องสื่อเพื่อการประชาสัมพันธ์โฮมสเตย์และเรื่องราวต่าง ๆ ของชุมชน ข้อจำกัดของสื่อที่เลือกมี ลักษณะของสื่อและเนื้อหาที่ต้องการ จากการปรึกษาหารือและร่วมแสดงความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งทีมวิจัยชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล และบอกกล่าวความต้องการของชุมชน รวมถึงเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการนัดหมายวันเวลาและจัดสถานที่ภายในชุมชน สำหรับกิจกรรมนี้ ทำให้ได้พบว่า ความต้องการของสมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ คือ เอกสารสิ่งพิมพ์ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของชุมชน ประเภทแผ่นพับแนะนำการท่องเที่ยวโฮมสเตย์บ้านจำรุง โดยรายละเอียดที่ต้องการให้มีในแผ่นพับ ได้แก่ ข้อมูลราคาที่พนักนอนที่บ้านโฮมสเตย์กิจกรรมและรายการนำเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทั้งภายในและภายนอกชุมชน

ตัวอย่างเช่น

“โบรชัวร์ของเรายังอยู่ในวงแคบ ยังอยู่ในชุมชนของเรา ตัวหนังสือก็เลื่อนราง ปากก็ทำไม่เป็น”

“เพราะเราขายบ้านนอก เราไม่ได้ขายแบบที่เราเห็นมาตรฐาน 5 ดาวนี่นะ ในทางปฏิบัติเราก็กู้เขาไม่ได้อยู่แล้ว แล้วในการทำสื่อนี้ะ มันจึงต้องฉีกรูปแบบออกมาไม่ว่ามันไม่ใช่แบบนั้น”

ในการเลือกผลิตสื่อแผ่นพับนี้ ทีมวิจัยวิชาการพบว่า สื่อแผ่นพับมีความสอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องของการสื่อสารชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องของหน้าที่และคุณลักษณะสำคัญของแผ่นพับในฐานะเครื่องมือเพื่อการสื่อสารชุมชน กล่าวคือ

1. แผ่นพับเป็นสื่อที่สามารถให้ข้อมูลข่าวสารได้หลากหลายด้านตามวัตถุประสงค์ของชุมชน ทำให้สามารถสื่อสารเรื่องราวต่างๆ ได้ตรงตามความต้องการ
2. แผ่นพับเป็นสื่อที่คนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมได้ในหลายบทบาทและการมีส่วนร่วมนั้นทำได้ง่ายกว่า เนื่องจาก ไม่จำเป็นต้องใช้ทักษะการผลิตมากนักเมื่อเทียบกับสื่อประเภทอื่นๆ

3. แผ่นพับเป็นสื่อที่มีคุณลักษณะพิเศษในการช่วยแปลง “ผู้รับสาร” ให้เป็นสื่อบุคคล ในการบอกกล่าวเล่าต่อเรื่องราว (word of mouth) เช่น บอกเล่าเรื่องราวของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก จังหวัดระยอง โดยใช้เรื่องราวจากแผ่นพับได้อีกด้วย

4. แผ่นพับเป็นสื่อที่มีความง่ายในการรับสาร ไม่จำเป็นต้องใช้ระดับความสามารถในการอ่านสูงแต่สร้างหรือดึงดูดความสนใจได้โดยอาศัยภาพเรื่องราวและสีสัน

(2) ขั้นตอนการพัฒนาสื่อแผ่นพับกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ

สำหรับขั้นตอนการพัฒนาสื่อแผ่นพับกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงนี้ ประกอบด้วย ขั้นตอนย่อย ๆ ได้แก่ ขั้นตอนการวางแผนเลือกเนื้อหา ขั้นตอนการสำรวจพื้นที่นำเที่ยวทั้งภายในและภายนอกชุมชน และขั้นตอนการออกแบบและจัดทำสื่อ

การวางแผนเลือกเนื้อหา

ในขั้นตอนนี้ คณะผู้วิจัย ประกอบด้วย ทีมวิจัยชุมชนและทีมวิจัยวิชาการ ดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วมผ่านการสนทนากลุ่ม โดยทีมวิจัยชุมชนได้มีส่วนร่วมในการเลือกผู้ให้ข้อมูล ซึ่งจะเจาะจงเลือกจากผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ เพื่อให้ได้ข้อมูลทั้งในสิ่งที่ปัญหา เป็นความต้องการ ตลอดจนข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโฮมสเตย์ของชุมชน ดังได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในลักษณะของ “Participation by content” ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยยังได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องอีกด้วยว่า เนื้อหาในการสื่อสารนั้นควรประกอบไปด้วยเรื่องราวดังต่อไปนี้ กล่าวคือ (1) ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว จัดเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ฯลฯ (2) ข้อมูลกิจกรรมการท่องเที่ยวกิจกรรมเรียนรู้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กิจกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น กิจกรรมชมวิถีวัฒนธรรม กิจกรรมขี้จักรยาน ฯลฯ (3) ข้อมูลที่พักในพื้นที่และ (4) ข้อมูลผลิตภัณฑ์ในพื้นที่ที่เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยม (Caichompoo, Caichompoo & Preechayakul, 2017)

การสำรวจพื้นที่นำเที่ยวทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อออกแบบและจัดทำสื่อ

ในการสำรวจพื้นที่นี้ ประกอบด้วย การสำรวจพื้นที่ในลักษณะของการทำแผนที่เดินดินหรือ แผนที่ชุมชน ซึ่งทีมนักศึกษาสาขาวิชานิเทศศาสตร์มีส่วนร่วมในการเดินดินลงพื้นที่เพื่อจัดทำแผนที่ “คนดีฯ” (ในความหมายถึงปราชญ์ชุมชน) “ของดีฯ” “ที่ดีฯ” ในชุมชน ร่วมกับทีมวิจัยชุมชน ที่เป็นผู้กำหนดจุดการเดินทาง กำหนดตัวบุคคลในชุมชนเข้าร่วมเดินและร่วมให้ข้อมูล อีกทั้งร่วมเดินสำรวจในแต่ละพื้นที่ด้วย โดยมีทีมวิจัยวิชาการแสดงบทบาทเป็นผู้สนับสนุนนักศึกษาในการสัมภาษณ์ข้อมูลและ

การวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งนี้ ในวันรุ่งขึ้น นักศึกษาจะต้องนำเสนอข้อมูลจากแผนที่เดินดินของแต่ละกลุ่มให้กับตัวแทนของชุมชนในลักษณะเวทีประชุมอย่างไม่เป็นทางการด้วยเพื่อให้ชุมชนได้ให้ข้อคิดเห็นสะท้อนกลับต่อข้อมูลชุมชนของตนเองผ่านสายตาและการสำรวจของนักศึกษา

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีการลงพื้นที่สำรวจร่วมกันระหว่างทีมวิจัยวิชาการและทีมวิจัยชุมชน โดยมีเหตุผลในการลงพื้นที่ร่วมกัน เพื่อให้ทีมวิจัยชุมชนได้ให้ข้อมูลจากมุมมองและความเชี่ยวชาญด้านเนื้อหาของชุมชน และทีมนักวิจัยวิชาการได้เข้าใจวิธีการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างลึกซึ้งว่าแต่ละจุดมีความสำคัญอย่างไรต่อการท่องเที่ยวชุมชน และเพื่อนำข้อมูลที่ได้มาร่วมกันเลือกเนื้อหาการท่องเที่ยวของชุมชน ตลอดจนเพื่อกำหนดจุดบนกูเกิลแมป (google map) สำหรับทำแผนที่ท่องเที่ยวในสื่อแผ่นพับโดยทีมวิจัยวิชาการ

การออกแบบและจัดทำสื่อ

เมื่อได้ข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจสถานที่ท่องเที่ยวภายในและภายนอกชุมชน ประกอบกับข้อมูลความต้องการของชุมชนแล้ว ทีมวิจัยวิชาการได้ร่วมกันวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับเพื่อการออกแบบและจัดทำสื่อ เนื่องจาก ระยะเวลาที่จำกัดในการวิจัย ในขั้นตอนการผลิตผ่าน โปรแกรมคอมพิวเตอร์นี้ ได้ดำเนินการโดยอาจารย์ ดร.ปริยา สมพิช ผู้เชี่ยวชาญในการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เป็นผู้ออกแบบและจัดทำแผ่นพับต้นแบบ โดยใช้โปรแกรม Adobe Illustrator

(3) ขั้นตอนหลังการพัฒนาสื่อประชาสัมพันธ์โฮมสเตย์บ้านจ่ารุง

เมื่อผลิตสื่อแผ่นพับเพื่อประชาสัมพันธ์ข้อมูลการท่องเที่ยวชุมชนของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจ่ารุงฯ เสร็จแล้ว ทีมวิจัยวิชาการได้ประชุมร่วมกันเพื่อประเมินผลสื่อที่ผลิตร่วมกันในเบื้องต้น หาข้อมูลการผลิตสื่อแผ่นพับที่เหมาะสมกับต้นทุนของชุมชน และวางแผนการนำเสนอสื่อแผ่นพับร่วมกัน สำหรับการจัดทำแผ่นพับที่เหมาะสมกับต้นทุนของชุมชนนี้ ทีมวิจัยวิชาการได้เสนอทางเลือกในการจัดพิมพ์ให้กับกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจ่ารุง ตัวอย่างเช่น สีที่พิมพ์ อาจเลือกพิมพ์ได้ทั้งแบบ 4 สี หรือ 2 สี หรือพิมพ์ขาวดำลงบนกระดาษสี เป็นต้น

จากนั้นทีมวิจัยวิชาการ ลงพื้นที่บ้านจ่ารุงอีกครั้ง เพื่อเข้าสู่ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเวทีสนทนากลุ่มอีกครั้ง สำหรับเหตุผลในการจัดกิจกรรมนี้ เพื่อร่วมกันตรวจสอบและประเมินความถูกต้องของเนื้อหาภายในแผ่นพับ รวมถึงร่วมประเมินผลสื่อแผ่นพับอีกด้วย

ข้อมูลที่ได้รับจากเวทีประเมินผลสื่อที่ทีมวิจัยชุมชนและกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับกลุ่ม โสมสเดย์บ้านจำรุงได้ร่วมกันตรวจสอบและร่วมประเมินผลนี้ มีประเด็นที่ทีมวิจัยวิชาการจะต้องปรับเปลี่ยนและแก้ไขเพิ่มเติม ตัวอย่างเช่น

การจัดเรียงลำดับข้อความใหม่

“ผมเสนอว่าเอามหาวิทยาลัยบ้านนอกไว้ข้างบน แล้วถอยคอนเซ็ปต์ของมันลงมาข้างล่าง... แล้วก็อยากให้เพิ่มคำว่า สภาพองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อ เพราะว่ามันเป็นทิศทางของงานพัฒนา”

การเพิ่มเติมและปรับเปลี่ยนข้อความ

“ต้องมีคำว่า สภาพองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อ อยู่ด้วย เหตุผลของมันก็คือ ตัวศูนย์ประสานมหาวิทยาลัยบ้านนอก เป็นคำลอย ๆ จึงต้องมีคำว่าสภาพองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อกำกับไว้ ให้เป็นคำว่า ศูนย์ประสานมหาวิทยาลัยบ้านนอก สภาพองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อ”

เมื่อการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมในขั้นตอนสุดท้ายได้เสร็จสิ้นลงแล้ว สาขาวิชานิติศาสตร์ โดยทีมวิจัยวิชาการ ได้ประชุมกลุ่มร่วมกันอีกครั้ง เพื่อปรับปรุงแผนพับให้ได้ตรงตามความต้องการของชุมชน และเป็นไปตามศาสตร์แห่งการสื่อสาร ก่อนที่จะผลิตสื่อแผ่นพับนั้นให้กับกลุ่มโสมสเดย์บ้านจำรุงฯ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาสื่อเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนจึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับ “ตัวสื่อ” ที่ได้ตรงตามความต้องการชุมชน และเหมาะสมกับต้นทุนของชุมชน รวมถึงนำไปใช้ได้จริง

ทั้งนี้ จากลักษณะการมีส่วนร่วมในข้างต้นจะพบว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านจำรุงในการเสริมสร้างศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชน มีตั้งแต่ระดับที่น้อยที่สุดไปจนถึงมากที่สุด กล่าวคือ

ระดับแรก: การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ใช้สาร หรือใช้ประโยชน์จากแผ่นพับเพื่อการประชาสัมพันธ์โสมสเดย์บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก จังหวัดระยอง

ระดับที่สอง: การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ให้ข้อมูล ยกตัวอย่างเช่น ความต้องการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับสื่อประชาสัมพันธ์ การร่วมเลือกประเด็นเนื้อหาที่ต้องการจะสื่อสาร

ระดับที่สาม: การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมกำหนดประเด็น ได้แก่ ร่วมกำหนดประเภทของสื่อที่จะผลิต และร่วมประเมินผลสื่อแผ่นพับ

กล่าวโดยสรุปจะพบว่า การมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อแผ่นพับ ทำให้ชุมชนหรือกลุ่มโสมสเดย์บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอก ได้มีโอกาสปรึกษาหารือและตกลง

ร่วมกันนับตั้งแต่การเลือกประเภทของสื่อ การเลือกประเด็นเนื้อหาว่าเรื่องราวของชุมชน และสถานที่ท่องเที่ยวทั้งภายในและภายนอกชุมชนอะไรบ้างที่ควรสื่อสาร และควรจะสื่อสารอย่างไร ตลอดจนการได้มีโอกาสร่วมปรับปรุงแก้ไข ตรวจสอบ และประเมินผล เมื่อผลิตแผ่นพับเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทำให้ผลลัพธ์ที่ได้จากงานวิจัยเรื่องนี้สามารถยืนยัน คำกล่าวที่ว่า “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมสามารถสร้างหรือพัฒนาสื่อแผ่นพับเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อชุมชน โดยชุมชน ของชุมชน” ได้

อภิปรายผล

“การมีส่วนร่วม” เป็นหัวใจสำคัญของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

การพัฒนาสื่อแผ่นพับของงานวิจัยครั้งนี้มีคำว่า “การมีส่วนร่วม” เป็นหัวใจสำคัญ จุดเด่นของงานวิจัยในครั้งนี้จึงอยู่ที่การยึดความต้องการของชุมชนหรือกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอกเป็นหลักใน 3 ขั้นตอนสำคัญ คือ ขั้นตอนก่อนการพัฒนาสื่อแผ่นพับ ขั้นตอนการพัฒนาสื่อแผ่นพับ และขั้นตอนหลังการพัฒนาสื่อแผ่นพับ สิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่งานวิจัยในครั้งนี้ได้ทำให้เกิดขึ้นไม่ใช่เพียงการที่กลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุง มหาวิทยาลัยบ้านนอกได้มีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารเพื่อสร้างและพัฒนาสื่อแผ่นพับ สำหรับสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนเท่านั้น แต่ยังเปรียบได้กับการได้เรียนรู้หัวใจของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาร่วมกัน เป็นการเสริมพลังให้กับชุมชนผ่านความรู้และทักษะที่เกิดขึ้นระหว่างการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อ ที่ชุมชนจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ ในกระบวนการสื่อสารชุมชนต่อไปในอนาคต

ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับการจัดแบ่งรูปแบบหรือระดับของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม (Kaewthep, Gunpai, & Sthapitanonda, 2000) ดังนี้คือ

ระดับแรก: การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ใช้สารหรือใช้ประโยชน์จากแผ่นพับเพื่อการประชาสัมพันธ์กลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ เทียบเท่ากับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสารหรือผู้ใช้สาร

ระดับที่สอง: การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ให้ข้อมูล ยกตัวอย่างเช่น ความต้องการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับสื่อ การร่วมเลือกประเด็นเนื้อหาที่ต้องการจะสื่อสาร เทียบเท่ากับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมผลิต

ระดับที่สาม: การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมกำหนดประเด็น ได้แก่ ร่วมกำหนดประเภทของสื่อที่จะผลิต และร่วมประเมินผลสื่อแผ่นพับเทียบเท่ากับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย

การพัฒนาสื่อแผ่นพับโดยยึดหลัก “การมีส่วนร่วม” เป็นหัวใจสำคัญนี้ นอกเหนือจากขั้นตอนสำคัญ 3 ขั้นตอนดังได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วนั้น ยังเกิดจากการมีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ อาทิ การร่วมเป็นทีมวิจัยชุมชน การร่วมเก็บข้อมูลและให้ข้อมูล การพูดคุยหรือเพื่อประเมินผลต่อประชาสัมพันธ์ร่วมกันนั้น และการมีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ นี่เองที่ส่งผลอย่างสำคัญให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสื่อแผ่นพับที่ชุมชนพึงพอใจ หากพิจารณาเทียบกับแนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาชุมชนแล้วนั้น จะพบว่า ปัจจัยที่ทำให้สื่อแผ่นพับที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในครั้งนี้แตกต่างจากแผ่นพับเดิมของกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ เป็นเพราะเหตุผลดังนี้

1. ในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาสื่อแผ่นพับนี้ ทีมวิจัยชุมชนและกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ ล้วนกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการออกแบบและพัฒนาสื่อ ตลอดจนเป็นผู้ร่วมในการตัดสินใจเรื่องภาพเนื้อหา และการจัดวางเรื่องราวต่างๆ ในแผ่นพับ ไม่ใช่เป็นการตัดสินใจจากทีมวิชาการแต่เพียงอย่างเดียว

2. ในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาสื่อแผ่นพับนี้ เป็นการดำเนินงานร่วมกันเพื่อให้ได้สื่อที่จะก่อให้เกิดผลในระยะยาวต่อศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชน และเป็นไปตามกรอบมาตรฐานโฮมสเตย์ ซึ่งเป็นประโยชน์ส่วนใหญ่ของชุมชน มากกว่าเป้าหมายส่วนตัวของปัจเจกบุคคล

3. ขั้นตอนต่างๆ ในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาสื่อแผ่นพับ ตลอดจนเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากชุมชนแบบมีส่วนร่วม อาทิ การสนทนากลุ่ม การพูดคุยวงย่อยอย่างไม่เป็นทางการ หรือแผนที่ชุมชน ทำให้ได้แผ่นพับประชาสัมพันธ์กลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ ที่สะท้อนถึงภาพ “ความต้องการที่แท้จริง” ของคนในชุมชนที่ไม่ใช่ “ความรู้สึกว่าต้องการ” ในสื่อที่ถูกออกแบบหรือริเริ่มมาโดยทีมวิจัยวิชาการ

นอกจากการพัฒนาสื่อแผ่นพับนี้ ด้วยเหตุผลในเรื่องคุณลักษณะของสื่อและยึดหลักกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญแล้ว ทีมวิจัยวิชาการยังพบอีกด้วยว่าแนวทางการพัฒนาสื่อแผ่นพับนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องแนวทางการสื่อสารการตลาดเรื่องอัตลักษณ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอีกด้วย ตัวอย่างเช่น (1) จะต้องสื่อสารผ่านสื่อโฆษณาและสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวตามรสนิยมของนักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่ม (2) จะต้องสื่อสารโดยการสร้างตราสินค้าชุมชน (3) จะต้องสร้างเนื้อหาจากเรื่องราวในอดีตเพื่อนำมาบอกเล่า (4) จะต้องสร้างใจความสำคัญของเนื้อหาให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันตั้งแต่ระดับชุมชนถึงระดับจังหวัดเพื่อนำไปสู่การโฆษณาประชาสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกัน เป็นต้น (Khunsri & Chumpradit, 2017)

ข้อเสนอแนะ

สำหรับข้อเสนอแนะมีดังนี้

1. การวิจัยครั้งนี้ได้มีการพัฒนาสื่อแผ่นพับโดยให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมเพียงสื่อเดียว ดังนั้น ควรดำเนินการในลักษณะของชุดโครงการเพื่อพัฒนาและผลิตสื่อประเภทอื่นๆ เพื่อให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย เช่น สื่อออนไลน์ แผนที่เส้นทางของชุมชนอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

2. การพัฒนาสื่อแผ่นพับในครั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนเฉพาะการประชาสัมพันธ์กลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ อย่างไรก็ตาม เพื่อติดตั้งแนวความคิดในเรื่องของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่มีลักษณะแตกต่างจากการท่องเที่ยวกระแสหลักอื่นๆ ควรมีการพัฒนาสื่อประชาสัมพันธ์ในประเภทต่างๆ เพื่อให้ความรู้ สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบ กฎเกณฑ์ ของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ให้กับนักท่องเที่ยวหรือกลุ่มเป้าหมายอื่นๆ ด้วย

3. การสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนผ่านกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในครั้งนี้ นอกเหนือจากกลุ่มกิจกรรมซึ่งเป็นกลุ่มโฮมสเตย์บ้านจำรุงฯ แล้วนั้น ยังพบกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ เช่น กลุ่มอาหาร กลุ่มรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น กลุ่มแปรรูปผลผลิต กลุ่มธนาคารขยะฯ เป็นต้น ดังนั้น อาจใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้เพื่อการจัดการในประเด็นอื่นๆ อีกได้

References

- Caichompoo, S., Caichompoo, B. & Preechayakul, P. (2017). Tourism management information system of Khung Bangkachao area, Phrapradaeng district, Samutprakan province. *PNRU Research Journal Humanities and Social Science*. 12(1),90-99. (in Thai)
- Kaewthep, K. (2005A). New thinking, talking and doing: communication for community development/ Thai society. (Unpublished Manuscript). (in Thai)
- Kaewthep, K. (2005B). Introduction: communication with local development. (Unpublished Manuscript). (in Thai)
- Kaewthep, K., Gunpai, K., & Sthapitanonda, P. (2000). Communication with the community: key Concepts for Development. The 1st community annual meeting report, May 30-31, 2000. (Mimeographed). (in Thai)
- Khunsri, J., & Chumpradit, K. (2017). Identities analysis for the value added of cultural tourism destinations in Chiang rai special economic zone. *Journal of Management Science Chiangrai Rajabhat University Science*. 11(2),121-141. (in Thai)
- Leaungchaloen, C. Ban Jum Rung community as a community model of development. Retrieved June 16, 2015, from http://www.banjumrung.org/Home/menu_01/vitijumrung
- Tipboonraj, A. (2009). Community participation in the process of educational tourism management of the learning center case study: Banjumrung Tambon Neonkor Ampur Klang Rayong Province. M.A. Program in Science Community Development. Department of Social Administration, Thammasat University. (in Thai)